

LANGUAGE TEACHING AND
LEARNING WORKSHOP

DİL ÖĞRETİMİ VE
ÖĞRENİMİ ÇALIŞTAYI

19—20 Ekim 2018 Ankara

TÜRKMEN TÜRKÇESİ MASASI RAPORU

Türk Dil Kurumu

Kurucu Anlaşması 1998 yılında Kazakistan'ın Almatı kentinde sekiz ülke tarafından imzalanan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Eğitim Enstitüsü (EİTEE), üye devletler arasında eğitim işbirliğini teşvik etmek ve akademik ve eğitim faaliyetlerini güçlendirmek için çalışan, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın özerk, uzmanlaşmış bir kurumudur. EİTEE, üye devletlerin eğitim yoluyla kalkınma hedeflerine ulaşmalarını desteklemek amacıyla düzenli olarak eğitimin her seviyesiyle ilgili toplantılar, sempozyumlar, eğitimler ve seminerler düzenlenmekte, politika önerileri geliştirmekte ve akademik araştırmalar yayınlamaktadır.

Editör

M. Akif Kireççi

Yardımcı Editörler

Esra Alkan

Gonca Biltekin

Redaksiyon

Gonca Biltekin

Tasarım

MG İletişim Stratejileri Ajansı

Yönetim Yeri

Mustafa Kemal Mahallesi, Tepe Prime C Blok No: 88

Çankaya, Ankara 06510

Telefon +90 (312) 666 16 09

E-mail registry@eieco.org

Genel Ağ Sayfası <http://eieco.org/>

Baskı: Özel Ofset Basın Yayın Matbaa Reklam

Baskı Yeri ve Tarihi Ankara, 2021

ISBN: 978-605-70155-9-4

Katılımcılar

Prof. Dr. Melek Erdem - *Ankara Üniversitesi*

Doç. Dr. Berdi Sarıyev - *Ankara Üniversitesi*

Doç. Dr. Tuna Beşen Delice - *Bartın Üniversitesi*

Dr. Sinan Dinç - *Atatürk Üniversitesi*

Murat Toylu - *TRT*

Emrah Yılmaz

SUNUŞ

Bugün, 6 milyar insan tarafından konuşulan 6000 ile 7000 civarında dil vardır. Dünya nüfusunun yarısı da bugün ya çift dilli ya da çok dillidir. Dilsel beceriler, küreselleşmenin de etkisiyle giderek birbirine bağlanan dünyamızda bireyler için önemli ekonomik kazanımlar getirmektedir. Siyasi ve diplomatik alanda üye ülkelerin karşılaştığı zorluklar da ancak birbirinin dilini iyi bilen, bu dille beraber diğer kültürleri ve o milletlerin zihinsel süreçlerini özümsemiş, iyi yetişmiş bireylerin yardımıyla aşılabılır.

Ludwig Wittgenstein'in dediği gibi "Dilimizin sınırları, dünyamızın sınırları" ise dil öğrenimi ve öğretiminin, başka kültürlerle açık olmak, esnek düşünebilmek, olay ve olgulara farklı perspektiflerden bakabilmek, yaşama içgüdüğü kadar paylaşma içgüdüünü de besleyebilmek gibi erdemlerin temelinde yattığını söyleyebiliriz. EİT bölgesinde konuşulan ve içerisinde köklü edebiyat, tarih, kültür sanat ve medeniyet öğeleri barındıran diller her ne kadar farklı özelliklere sahip olsalar da aile bireyleri gibi bağlı ve birbirlerini birçok yolla etkileyebilme gücüne sahiptir.

EİT bölgesinde konuşulan dillerden biri olan Türkmen Türkçesi, başta Türkmenistan'da yaşayan 6 milyon kadar kişinin yanısıra, 1 buçuk milyon Afganistan Türkmeni ile 2 milyon İran Türkmeni'nin anadilidir. Türkmen Türkçesi öğrenmek, zengin bir kültürel mirasa sahip olan Türkmenleri daha iyi tanımak için olduğu kadar stratejik öneme sahip bölgelerde yaşayan milyonlarca insanın konuştuğu Türk dillerine erişim için faydalı olabilir. Türkmen Türkçesi'nin en yakın akrabaları olan Azerbaycan Türkçesi ve Anadolu Türkçesi için bu durum özellikle geçerlidir.

Bu anlayıştan yola çıkarak ortak bir gönül diline her zamankinden daha çok ihtiyacımız olduğu günümüz dünyasında, EİTEE'nin EİT üyesi ülke vatandaşlarının birbirlerinin dillerini daha etkin ve yaygın bir biçimde öğrenmesi ve öğretmesi hedefiyle düzenlediği bu uluslararası çalıştayın sonuçlarını birer rapor dizisi olarak yayımlamaya karar verdik. Türkmen Türkçesi masasında tartışılan sorunlar ve önerilen yeni model ve teknikleri, karar alıcıların, politika yapıcıların ve uygulayıcılarının, kurum yöneticilerinin, eğitimcilerin ve öğrencilerin değerlendirmelerine sunmaktan gurur duyuyoruz.

Prof. M. Akif Kireççi
Başkan
EİTEE

ÖNSÖZ

Diller sadece yapılarına ve kökenlerine göre sınıflandırılmaz. Statülerine göre de dil çeşitleri vardır: Konuşma dili, edebî yazı dili, resmî dil, devlet dili, eğitim dili, bilim dili vb. Bugün dünyada 6000 kadar dil konuşulmaktadır. Bunları hepsi konuşma dili olsa da aralarından sadece bazıları edebî yazı dili olabilmiştir. Her yazı dili de resmî dil statüsü kazanmış değildir. Örneğin 6000 dil konuşuluyor olsa da Birleşmiş Milletlere üye olan ülke sayısı sadece 193'tür. Yani konuşulan dillerden pek azı resmî dil, devlet dili statüsündedir. Hatta resmî dil, devlet dili statüsünde olan dillerin sayısı 193 de değildir. Birleşmiş Milletlere üye olan ülkelerin pek çoğu kendi halklarının ana dilini değil İngilizce, Fransızca, İspanyolca gibi dilleri resmî dil olarak kabul etmiştir. Dünyada edebî yazı dili ve resmî dil statüsü kazanmış dillerden bazıları ise kendi ülkelerinde hâlâ eğitim dili olamamıştır.

Türk dilinin çeşitli dallarını günümüzde 250 milyona yakın kişi konuşmaktadır. 7. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Orta Asya'da Çağatay Türkçesi, batıda Osmanlı Türkçesi bütün Türklerin yazı dili olarak kullanılıyorken günümüzde Türkiye, Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz, Özbek, Uygur, Kazak, Karakalpak, Nogay, Kırgız, Karaçay, Balkar, Kumuk, Karay, Tatar, Başkurt, Yakut, Tuva, Hakas, Altay, Çuvaş Türkçeleri resmî yazı dili statüsündedir. Bunlardan Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan'daki resmî yazı dilleri aynı zamanda ülkelerinin "eğitim dili"dir.

Türk dilinin en kalabalık grubu Oğuz dalıdır. Bunun içinde Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ile birlikte Türkmen Türkçesi de yer alır. Türkmen Türkçesi, Eski Türkçenin birçok özelliğini korumuş yazı dillerindedir. Temelini oluşturan Oğuzcanın yanı sıra Karluk ve Kıpçak Türkçesinin bazı özelliklerini de içinde barındırmaktadır. Sadece Türkmenistan'da değil komşu ülkelerin sınırları içinde de Türkmen Türkçesi konuşulan bölgeler vardır.

19-20 Ekim 2018 tarihinde Ankara'da yapılan "Dil Öğretimi ve Öğrenimi Çalıştayı"nda bilim adamları bu ihtiyaca cevap verebilmek için bilgi alışverişinde bulundular, yöntem ve çözüm önerileri sundular. O toplantı raporlarının bir kitap hâline dönüştürülmesi de amaca yönelik somut bir adımdır. Başından itibaren bu süreci yöneten EİT Eğitim Enstitüsü Başkanı Sayın Prof. Dr. M. Akif KİREÇÇİ Bey ve akademik tecrübelerini paylaşan bilim adamları her türlü övgüyü hak ediyor.

Prof. Dr. Güner GÜLSEVİN
Türk Dil Kurumu Başkanı

LANGUAGE TEACHING AND
LEARNING WORKSHOP

DİL ÖĞRETİMİ VE
ÖĞRENİMİ ÇALIŞTAYI

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	6
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	11
DİL ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	14
a. Ses Bilgisi ve Telaffuzun Öğretilmesine İlişkin Sorunlar.....	14
b. Dil Öğretiminde Şekil ve Sözcük Bilgisi.....	16
c. Müfredata İlişkin Sorunlar	22
d. Alfabenin Öğretilmesine İlişkin Sorunlar	22
DİL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ	23
İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	26
ÖNERİLER.....	30

LANGUAGE TEACHING AND LEARNING WORKSHOP

DİL ÖĞRETİMİ VE
ÖĞRENİMİ ÇALIŞTAYI

GİRİŞ

Bu rapor, EİT Eğitim Enstitüsü'nün (EİTEE) Türk Dil Kurumu (TDK) işbirliğinde 19-20 Ekim 2018 tarihlerinde Ankara'da düzenlemiş olduğu Dil Öğretimi ve Öğrenimi Çalıştayı'nın sonuçlarını paylaşmak için hazırlanmıştır. Çalıştay, EİT Üyesi Devletlerin (Afganistan, Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti, Pakistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan) dillerini öğretme ve öğrenme konusundaki tematik tartışmaya katkıda bulunmak için çok çeşitli paydaşları bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Çalıştayı hedefleri;

- Dil Öğretimi ve Öğrenimi alanındaki gelişmeleri, güncel zorlukları ve konuları tartışmak
- En iyi uygulamalar ve yöntemler hakkında farkındalığı artırmak ve
- Katılımcılar arasında diyalog başlatmak olarak özetlenebilir.

Çalıştaya akademisyenler, dilbilimciler, uygulayıcılar (dil öğretmenleri / öğrencileri) ve Dil Öğretimi ve Öğrenimi konusunda deneyimi olan veya bu konuya ilgi duyan dil uzmanlarından oluşan seksenin üzerinde katılımcı davet edilmiştir. Katılımcılar oturumlara yazılı ve sözlü olarak aktif katkıda bulunmuş ve dil öğretim materyallerini gündem kapsamında paylaşmışlardır. Tartışılan temalar aşağıdakileri içermekle birlikte bunlarla sınırlı değildir:

- Türkiye Türkçesi, Urduca, Farsça, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Türkmen Türkçesi ve Özbek Türkçesi dillerinin öğretimindeki zorluklar
- Dil öğretimi ve öğreniminde yeni anlayışlar
- Öğretmenlerin öğrenimi
- Dil öğreniminde kaliteyi sağlamak
- Dil öğrenimde yaratıcılık ve eleştirel düşünme
- Dil öğretimi ve öğrenmesinde etkili yöntemler

- Dijital çağda dil öğretimi ve öğrenimi
- Dil öğretimine ilerici yaklaşımlar

EİT Eğitim Enstitüsünün (EİTEE) ve Türk Dil Kurumu (TDK) iş birliğinde organize etmiş olduğu Çalıştay'da dil öğretimi ve öğrenimi konusunda uzmanların ortak bir görüşü olarak lehçe öğretimi ile dil öğretiminin birbirine karıştırılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Çalıştay'da Türkmen Türkçesi Masası katılımcıları, Türkmen Türkçesi öğretirken Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dilin konuşuruna farklı bir yöntem, Türk dili konuşuruna farklı bir yöntem uygulamak gerektiğini vurgulamış, Türkmen Türkçesinin özellikle bir akraba dil olarak öğretilmesi sırasında karşılaşılan zorluklar üzerinde durarak ses, şekil ve sözcük bilgisi alanlarında bu dili öğrenen ve anadili bir akraba dil olanların en sıklıkla yaptıkları yanlışları örneklemiştir. Gerek bu hataları düzeltmek için gerekse daha iyi bir dil öğretimi gerçekleştirmek için uygulanabilecek yöntemleri, ihtiyaç duyulan kaynakları ve iyi uygulama örneklerini tartışmışlardır.

LANGUAGE TEACHING AND
LEARNING WORKSHOP

DİL ÖĞRETİMİ VE
ÖĞRENİMİ ÇALIŞTAYI

DİL ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

a Ses Bilgisi ve Telaffuzun Öğretilmesine İlişkin Sorunlar

Türkmen Türkçesi çok eskilerden beri fonetik unsurların hem korunduğu hem de değiştiği bir lehçe olarak karşımıza çıkar. Türkmen Türkçesi, Türk lehçeleri arasında telaffuzu en zor olan Türkçelerden biridir. Bu nedenle Türkmen Türkçesi öğreniminde ses bilgisinden başlanması gerekir. O dile dair iyi bir ses bilgisi eğitimi olmadan başarılı bir dil öğrenimi gerçekleştirmek mümkün değildir.

Gırtlak yapımız çocukluğumuzdan beri bulunduğumuz ortama göre şekillenir. Fonetik açıdan baktığımızda, çıkarılan sesler de gırtlak yapısına uygun şekilde çıkar. Bu da belli belirsiz de olsa anadilinden baş-

Türkmen Türkçesinde uzun söylenmesi gereken sözcük kısa söylenirse başka bir anlam ifade eder ve bu türlü bir telaffuz, yanlış anlaşılmalara neden olabilir.

ka bir dili konuşanlarda bir aksan oluşmasına neden olur. Anadili Anadolu Türkçesi olan öğrenciler de anadillerine yakın bir dil olmasına rağmen Türkmen Türkçesi öğrenirken hem okuma hem de konuşmada belirli seslerin telaffuzuyla ilgili problemler yaşamaktadırlar. Bu nedenle, ses bilgisi açısından Türkmen Türkçesi öğrenmekte olanların en sık karşılaştıkları zorlukları ve yaptıkları yanlışlar ile ilgili örneklerin altını çizmek gerekir.

Türkmen Türkçesinin öğretiminde ses bilgisi açısından en çok s ve z seslerinin doğru telaffuzu konusunda sıkıntı yaşanmaktadır. Bazen peltek, bazen de dil ucu/diş arası şeklinde adlandırdığımız s, z seslerinin telaffuzunun Türkmen Türkçesinde Anadolu Türkçesinden farklı olduğu dinleyenler tarafından hemen anlaşılabilir. Öte yandan öğrencilerin konuşurken ya da metinleri sesli okularken bu farkları ayırt etmekte zorlandıkları gözlemlenmiştir.

Ses bilgisi açısından ikinci önemli sorun ise öğrencilerin uzun ünlülerin hem telaffuzu hem de yazımında yaşadıkları sıkıntılardır. Türk-

men Türkçesinin uzun ünlüleri koruduğu, çok eskiden beri bilinen bir fonetik hadisedir. Türkmen Türkçesinde uzun söylenmesi gereken sözcük kısa söylenirse başka bir anlam ifade eder ve bu türlü bir telaffuz, yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Konuşma dersi için özel olarak üretilmiş materyallerde dahi dolaylı uzunlukları gösterme ihtiyacı duyulmadığı görülmektedir. Örneğin ya:ş sözcüğündeki uzunluk verilirken ama ya:şa:n sözcüğündeki ikincil uzunluk verilmeyebilir. Anadili konuşurları için doğal olarak uzun kabul edilen bu sesler, yeni dil öğrencisi için sıradışı birer durumdur. Bu uzunlukların uygun bir şekilde öğretilmesi için özel bazı yöntemler denenmesi gerektiği açıktır. Örneğin yeni hazırlanacak sözlüklerde Türkmen Türkçesinin telaffuzunun köşeli parantez içinde verilmesi, telaffuz konusunda öğrencilere yardımcı olabilir.

Telaffuzla ilgili bir başka sorun da Türkmen Türkçesinde kelime ortası ve sonunda bulunabilen nazal n dediğimiz, ñ sesinin telaffuzunun öğretilmesi sorunudur. Bu ses, Anadolu'da bazı yerel ağızlarda korunmuş olsa da günümüzde öğrencilerin günlük hayatlarında kullandıkları ya da yayın organlarında sıklıkla karşılaştıkları bir ses olmadığından üzerinde özellikle durularak öğretilmesi gerekir. Örneğin, seniñ kelimesini ele alırsak 'senin' telaffuzuna alışmış öğrenciyeye Türkmen Türkçesi öğretilirken kelime sonundaki ñ mutlaka vurgulanmalıdır.

Öğrencilerin telaffuzunu öğrenmekte sorun yaşadığı bir başka farklı ses ise ä sesidir. Bu ses, hem a hem e'ye benzeyen, ikisinin ortasında denilebilecek bir e sesine karşılık gelir. Bu sesin telaffuzunu öğretmek de sıkıntılardan biridir. Öğrencilere bu seslerin telaffuzu açısından karşılaştırmaları için Eryaman, Etimesgut örnekleri verilebilir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi bu kelimelerdeki e, Türkmencedeki ä'ye daha yakındır.

Özellikle telaffuzunda zorlanılan bir başka grup ses ise orta damak k ve g'lerdir. Öğrencilerin bu sesleri iki yerine ıkı; gül yerine gul örneklerinde olduğu gibi sesli harfi kalınlaştırarak telaffuz etmeleri yaygındır. G sesinde tek bir sese iki ses yükü yüklenmiştir. G ünsüzü sözcük başında k, t seslerinden sonra g;

Türkmen Türkçesi öğrenmek isteyen bütün öğrencilere hitap edecek, yerli konuşurlardan elde edilen sesli materyaller oluşturulması önemlidir.

diğer bütün hallerde ise ğ olarak okunur. Metinde ise öğrenci bunu sadece g olarak gördüğünden nerdeyse hemen her zaman g şeklinde telaffuz eder.

İnsanlar konuşurken kendi söylediklerini iyi duyamadıkları için öğrenci, sesi öğretici eşliğinde tekrar etmesine rağmen yanlış telaffuz edebilmekte ancak doğru söylediğini sanabilmektedir. Bu nedenle öğrencinin özellikle bu sesleri doğru telaffuzuyla duyabileceği, duyduktan sonra kendisinin söyleyeceği, hatta kendi telaffuzunu da kaydedip dinleyebileceği birtakım araç gereçlere ihtiyaç vardır.

Bu sıralananlar lehçe öğretiminde karşılaşılan en önemli ses bilgisi unsurlarıdır. Bu seslerin telaffuzu öğretilirken Anadolu Türkçesi konuşurları yakın sesleri çıkartabilseler de bu seslerin doğru telaffuzunun en iyi bir Türkmenin konuşmasından öğrenilebileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Bu nedenle Türkmen Türkçesi öğrenmek isteyen bütün öğrencilere hitap edecek, yerli konuşurlardan elde edilen sesli materyaller oluşturulması önemlidir. Ses bilgisi ve dil bilimsel unsurlar, bu materyaller eşliğinde paralel verilerek daha etkin bir öğretim gerçekleştirmek mümkündür.

Sözlüklerde kelimelerin telaffuzlarına yer verilse de o kelimelerin yapım ve çekim eki aldıktan sonraki hallerinde karşımıza çıkan ikincil (dolaylı) uzunlukları belirtilmez. Bunların Türkmen Türkçesi gramerlerinde de verilmediği görülmektedir. Türkmen Türkçesi konuşurları doğaçlama konuştukları için nerede dolaylı uzunluk olduğunu sezgisel olarak bilirler. Dilbilimcilerin ise dolaylı uzunlukları sistematik bir biçimde bilimsel olarak ayırt edecek kriterleri henüz ortaya koymadıkları görülmektedir. Bu durum, Türkmen Türkçesinde eklere ve köklere ilişkin tasviri gramerlere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

b. Dil Öğretiminde Şekil ve Sözcük Bilgisi

Türkmen Türkçesi “agglutinative” yani sondan eklemeli bir dildir. Kökten sonra gelen ekler, kökün ünlü ile ya da ünsüz ile bitmesi ya da içerdiği ünlüler gibi kökün oluştuğu seslere göre biçim alır, bu sözcüklerin telaffuzu da ona göre değişir. Türkmen Türkçesinde öğrencilerin bu köklere gelen eklerin biçim ve telaffuzlarını doğru öğrenebilmeleri ve

öğreticilerin öğrencilerin karşılaşılabilecekleri sorunları önceden tespit edebilmeleri için köklerin yapılarına, kelimelere dil bilgisi bakımından biçim veren ve çoğu ek hâlinde olan kelime parçaları, biçim birimi anlamına gelen morfem kavramına dikkat edilmesi gerekir. Belirli bir dilin morfemlerinde meydana gelen düzenli ses değişiklikleri, o dilin morfofonolojik unsurlarıdır. Fiil ve isim kökleri, sözcük birimi ile de ilgili olduğu için Türkmen Türkçesi öğretiminde şekil ve sözcük bilgisi bir arada düşünülmelidir. Dolayısıyla, Türkmen Türkçesinin öğretiminde şekil ve sözcük bilgisi öğretiminin paralel götürülmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar.

Söz varlığı içerisinde kelime incelemelerinde, kip ve kiplik kullanımları, zaman ve isimler açısından bakıldığında hâl (durum) eklerinin kullanımı önemlidir. a ile biten bir sözcük kökünde, örneğin çekim (yönleme) eki almış 'alma' (elma) sözcüğünde sadece dört çekimlemede ikincil uzunluk oluşur: alma:m, alma:n̄, almasy, alma:myz, alma:n̄yz, almasy. Bazen 3. çoğul şahısta, çokluk ile iyelik eki karıştırılabilir. Örneğin elmanın çekiminde, öğrenci "almaları" şeklinde çekimleme yapabilir. Hâl ekleri konusunda da alma sözcüğü çekimlenirken, eyselik düşüm, yöneliş düşüm, yeñiş düşümlerde de bu uzunluklar meydana gelecektir.

Türkmen Türkçesinde düz ünlü ile başlayan kelimelerden sonra düz ünlülerin gelmesi ya da yuvarlak ünlülü kelimelerin eklerinin de yuvarlaklaşması konuları da ses bilgisi ve gramer ilişkisi içerisinde dikkat çekmektedir. Bu kuralların etkili öğretilmesine yönelik metinlerin oluşturulması ihtiyacı da karşımıza çıkmaktadır.

Telaffuz ve şekil bilgisi ilişkisi açısından Türkmen Türkçesinin en sorunlu konularından biri de eklerin Türkiye Türkçesinde yazıldığı gibi okunmamasıdır. Örneğin -lar, -ler çokluk ekleri, sadece yazıda bu şekilde kullanılmaktadır. Telaffuzda ise "-lor, -lör" olarak söylenmektedir. Uzunlukların kısalması da söz konusu olabilir. alma:nıñ (yazı dilinde) > alma:n̄ (konuşma dilinde) örneklerinde n sesi-

Türkmen Türkçesinin öğretiminde şekil ve sözcük bilgisi öğretiminin paralel götürülmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar.

Telaffuz ve şekil bilgisi ilişkisi açısından Türkmen Türkçesinin en sorunlu konularından biri de eklerin Türkiye Türkçesinde yazıldığı gibi okunmamasıdır.

nin düştüğünü görüyoruz. Bir diğer problem, ünsüz benzeşmesinde karşımıza çıkar. Bu yazıda yoktur, ancak telaffuzda görölmektedir. Örneğin, mende yazılıp menne şeklinde okunur. Bu örnekler iyi bir şekilde saptanmalıdır. Pratik ve yazılı metinler arasında bu türden farklılıklar, bazı Türkmen romanlarındaki konuşma dili örneklerinde çok sık görölmektedir. Türkmen Türkçesi öğretiminde telaffuzu da beraberinde götürmek için, şekil bilgisi öğretiminde bu konulara da dikkat etmekte fayda vardır.

şekil bilgisi açısından bir başka konu da fiillerde olumsuzluktur. Türkmen Türkçesinde –mamak eki kullanılmaz. Özellikle geniş zaman –ar, -er ekinin olumsuz çekimlenmesi, mesela Türkmen Türkçesinin Yomut ağzında, almaryñ, almarsyñ, almar şeklinde yapılır. Yomut ağzı, standart türden üçüncü şahıs çekiminde farklıdır. Standart türde ve yazıda üçüncü tekil şahıs, almaş olarak çekilir. Ayrıca, geçmiş zaman ekleri -tı, -ti, -tu, -tü şekilleri de Türkmen Türkçesinde yoktur.

şekil bilgisi ve söz varlığı öğretimi, dil bilimin lexicostatistics, yani kelime istatistiği alanı ile de yakından ilişkilidir. Türkmen Türkçesinin öğretiminde de sıklık araştırmalarına gerek söz varlığı gerekse şekil bilgisi açısından ihtiyaç hissedilmektedir.

Bir fiilin bulunduğu çevrelerde olması gereken kelimelerin bunlara bağlı olarak çıkarılması dil öğretiminde, söz varlığı araştırmalarında

Bir fiilin bulunduğu çevrelerde olması gereken kelimelerin bunlara bağlı olarak çıkarılması dil öğretiminde, söz varlığı araştırmalarında incelenmesi gereken bir konudur.

incelenmesi gereken bir konudur. Bunlar, Batı'daki dil bilim araştırmalarında yeni yaklaşımlar olup son çalışmalar fonksiyonel temeller üzerine kuruludur. Söz varlığı araştırmalarında karşımıza çıkan önemli hususlardan biri kelimenin eř dizimli çevrelerinin belirlenmesidir. Bir yapının, bir söz varlığı unsurunun, bir söz biriminin bulunduğu çevre içerisinde gerektirdiği muhtemel kelimelerin bütününe eř dizimli unsurları, colocationları denmektedir. Mesela, ye- fiili beraberinde katı yiyecek madde adlarını kullanır. İç- fiili, sıvı ićecek madde adları ile birlikte kullanılır. Bir fiille beraber kullanılan bu sözcüklerin bir listesi yaygın kullanılan fiiller için oluşturulabilir.

Collins, Birmingham Üniversitesi'nden Profesör John Sinclair'in önderliğinde 1980'lerde İngilizce konuşanların günlük olarak kullandıkları sözcük ve ifadelere dayanan elektronik bir corpus geliştirmiştir. COBUILD Projesi olarak adlandırılan bu projenin dayandığı ilkeler, fonksiyonel gramerlerin ve Chomsky'nin üretici dönüşümlü gramerinin temelinde gelişen valence (istem dil bilgisi) gramerleri, bir fiil merkezi ve o fiilin gerektirdiği isimlerin nitelik ve niceliğine göre belirlenmesi anlamına gelir. Bu çalışmaların benzerlerinin Türkmen Türkçesi için de yapılarak, Türkmen dili öğretiminde de bir istem grameri oluşturulması gerekir.

Dil öğretiminde söz varlığı ile ilgili dikkat edilmesi gereken konulardan biri de eş anlamlılık meselesidir. Batılı bir araştırmacı olan B. Warren'ın çalışmaları içerisinde diyalektal eş anlamlı olarak adlandırdığı hususlar dikkat çeker. Diyalektal eş anlamlılık, lehçeler arasında benzer anlamlara sahip olan ancak bazı bağlamlarda birbirinin yerini alamayacak sözcükler için kullanılır ve doğrudan doğruya lehçe öğretiminde ortaya çıkan bir konudur. Türkiye Türkçesinde kullanılan kelimelerin Türkmen Türkçesindeki karşılıkları, birbirleriyle diyalektal eş anlamlılığı ortaya koyar. Diyalektal eş anlamlılar ve diyalektal yakın anlamlıların da birbirinden ayrılması gerekir.

Türkmen Türkçesinin anadili bir başka Türk dili olan kişilere öğretilmesinde sıklıkla karşılaşılan bir sorun da yalancı eş değerliklerdir. Yalancı eşdeğerlikteki sözcükler, öğrencinin anadilinde de bulunan, ses benzerliğine rağmen hedef dilde başka anlama gelen sözcüklerdir. Örneğin Türkmen Türkçesi'ndeki saklamak kelimesi, 'durdurmak' anlamına gelir. Anadili Anadolu Türkçesi olan bir öğrenci ise bu sözcüğü 'gizlemek, korumak' şeklinde anlayabilmektedir. Zira daha profesyonel çalışmalarda da bu tuzaklara düştüğü görülebilir. Örneğin "söwüş bilen garşy almak" deyiminin çevirisi yapılırken "söwüş" 'savaş' şeklinde çevrilebilmektedir. Halbuki söwüş kelimesi Türkmen Türkçesi'nde, misafiri karşılamak için kesilen kurbanı verilen addır. Kültür Bakanlığının dergisinde çıkmış ciddi bir yazıda ise "läle kakmak" deyimini "läle takmak" şeklinde çevrilmiştir. Oysaki kakmak fiili burada vurmak anlamında kullanılır ve bu deyim, boğaza vurarak mani söylemeyi, özellikle genç Türkmen kızlarının nağmeli olarak mani söylemeleri anlamlarına gelir. Bu tür yanlışlıklara mahal ver-

memek için yalancı eşdeğerlikler önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bu yanlışların önüne geçecek çarelerden biri, yalancı eşdeğerliklerin derslerde kullanılabilecek listeler halinde, en baştan öğrenciye verilmesidir. Yakın bir zamanda, Celal Bayar Üniversitesi'nden Doç. Dr. Cihan Çakmak, Türkmen Türkçesindeki yalancı eşdeğerlikleri sözlüklerden hareketle liste halinde yayımlamıştır. Buna benzer listelerle en baştan karşılaşan öğrenciler, böylelikle yapmak sözcüğünün ya da saklamak sözcüğünün ne anlamda kullanıldığını bilebilir. Aksi halde, yalancı eşdeğerliklerden haberdar olmayan öğrencilerin, çevirilerde Türkiye Türkçesinden hareketle ses benzerlikleri üzerinden yakın bir sözcüğü tercih etmesi olağandır. Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi arasındaki yalancı eş değerliklerden söz konusu olduğunda malzemeler de bu kelime listelerinin hazırlanmasında göz önüne alınabilir.

Türkmen Türkçesindeki eklerin kullanım sıklığı da çok önemlidir. Türkiye Türkçesinde olmayan eklerin Türkmen Türkçesinde kullanımı söz konusudur. Şekil bilgisi, eklerin işlevlerini bilmenin kelime türetmede yardımcı olmasından dolayı da önemlidir. Şekil bilgisi konusunda Söyegov'un gramer kitabından faydalanmak mümkündür. Söz dizimi konusunda ise Prof. Dr. İbrahim Delice'nin kitabından da faydalanılabilir.

Zaman ve kip ekleri kullanımında, gramer kitaplarında kimi açıklamalar yapılsa da bazı konulara sistematik cevaplar verilmemektedir.

Zaman ve kip ekleri kullanımında, gramer kitaplarında kimi açıklamalar yapılsa da bazı konulara sistematik cevaplar verilmemektedir. Örneğin, şekil bilgisel yapılarda şimdiki zaman için dört yapı

kullanılmaktadır. Bir tanesi diğerinin r'si düşmüş hâli de olsa men okaýa:ryn, men okaýa:n, men oka:p oty:ryn, men oka:mok arasındaki anlam farkları, -ýa:ryn, -ýe:rin eki mi yoksa -ýa:n, -ýä:n eki mi ya da oka:p oty:ryn mi kullanılması gerektiği ya da neden okamaýa:ryn denmeyip oka:mok dendiği gibi sorulara açıklık getirilmelidir. Bir başka örnek ise yazı ve konuşma dilinde oldukça yaygın olarak 've' bağlacı yerine kullanılan -dır, -dir, -dur, -dür eklerinin bu fonksiyonlarına dair gramerlerde bir bilgi yer almamasıdır. Türkmen Türkçesinin kural belirlemenin zor olduğu bu alanlarında daha yoğun akademik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Özellikle Türkmen

Türkçesindeki görünüş kategorisinin daha ayrıntılı incelenmesi, gerek edebî metinlerde gerekse konuşma dilinde oldukça metaforik, çok sanatlı bir lehçe bir olan Türkmen Türkçesinin daha kapsamlı olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Şekil bilgisi deyince, akla edatlar, “söz soñy kömekçileri” gelir. Dikkat çeken bazı edatların özellikle semantik açıdan ayrılması gerekir. Edatların fonksiyonel olarak belirlenmesi, özellikle de Türkiye Türkçesinden farklı edatların bir listesinin çıkarılması da önemlidir. Mesela, olumsuz benzetme anlamında tetelli kullanılır. Bunun aslında istenmeyen benzeyeni karşıladığı metindeki bağlamdan çıkarılabilmektedir. Bu örneklerle ilgili anlam ayırt edici çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Türkçe eklemeli bir dil olmasına rağmen bir ekler sözlüğü olmaması dikkat çekicidir. Eklerle ilgili de bir sıklık çalışmasının yapılması gerekir. Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçelerindeki eklerin kullanım sıklığı belirlenmeli, her lehçenin bu çalışmayı yapabilmesi için bir derlem tabanı oluşturulmalıdır. Sözlü ve yazılı dil örnekleri, bu örneklerin yazı ve konuşma dilindeki şekilleri ve bütün kalıpları içinde bir sisteme yüklenerek eklerin kullanımı çıkartılabilmelidir. Türkmen Türkçesinde eklerin işlevlerine göre tespit edildiği bu tür bir bilimsel bir kaynak çalışma için ciddi bir proje ve ekip gereklidir. Türkmen romanları ve hikâyelerini de içeren geniş bir külliyat bilgisayar ortamına aktarılıp bu malzemelerin dil öğretiminde yaygın olarak kullanılması mümkün hale getirilebilir.

Bu çerçevelerden bakıldığında da bir lehçe öğretiminde söz varlığı araştırmasının merkezde olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkmen Türkçesi öğretimi esnasında, Türkmen söz varlığı kuramsal ve bilimsel bir çerçeve dahilinde verilebilmelidir. Eş anlamlılar, yakın anlamlılar, eş değerli unsurlar ile paralel gramer materyallerinin de yer aldığı örnekler ve malzemeler mevcutsa da Türkmen Türkçesi öğretiminde işlem önceliğinin her zaman fonetik, yani ses bilgisinde olması gerektiği vurgulanmalıdır.

Türkiye Türkçesi ve diğer Türk lehçelerindeki eklerin kullanım sıklığı belirlenmeli, her lehçenin bu çalışmayı yapabilmesi için bir derlem tabanı oluşturulmalıdır.

Türkmen Türkçesi öğretimi esnasında, Türkmen söz varlığı kuramsal ve bilimsel bir çerçeve dahilinde verilebilmelidir.

Dil öğretimi için üniversitelerde ve diğer öğretim kurumlarında öğrencinin grameri, telaffuzu, yazmayı eş zamanlı olarak öğrenebileceği bir müfredat takip edilmelidir.

c. Müfredata İlişkin Sorunlar

Dil öğretimi için üniversitelerde ve diğer öğretim kurumlarında öğrencinin grameri, telaffuzu, yazmayı eş zamanlı olarak öğrenebileceği bir müfredat takip edilmeli, bir program oluşturularak bu programa göre hareket edilmelidir. Bazı bölümlerde bu yaklaşımla ortaya koyulmuş, okuma-anlama ve yazılı anlatım derslerinin olduğu, dil bilgisi konularının ise metinlere yayılarak verildiği bir lehçe öğretimi programı uygulanmaktadır. Bu programla yetişmiş uzmanların değerlendirmesi de bu programın ciddi bir kazanım ürettiği yönündedir. Lehçe öğretim yöntemlerine göre hazırlanmış

bir gramer kitabı ile anlama-dinleme ve dikte çalışmalarının uyum içinde ilerletilebildiği materyallerden oluşan bir paket programla öğretim yapıldığı takdirde öğrenciler lehçeye özel unsurları bütünüyle kavrayarak dili daha iyi öğrenebilir.

d. Alfabenin Öğretilmesine İlişkin Sorunlar

Türkmen Türkçesi derslerine alfabe öğretimi ile başlamak yaygın bir uygulamadır. Öğrencilerin etkin bir dil öğrenimi ve Türkmen Türkçesinin yazıldığı tüm alfabelerdeki metinleri okuyabilmeleri ve sözlükleri karıştırabilmeleri için hem Kiril hem Latin harflerini bilmeleri gerekir. Materyal açısından yaşanan eksikliklerden dolayı, bölümlerde genel olarak önce Latin alfabesi, sonra Kiril el yazısı ve en

son olarak da matbu Kiril harfleri ve transkripsiyonları öğretilir. Öğrenciler, böylelikle Kiril alfabesini ve transkripsiyonunu tek seferde öğrenebilirler.

Yapılan alıştırmalarda, önce Türkmen Türkçesi ve Anadolu Türkçesindeki harflere karşılık gelen seslerdeki farklılıklar verilir. Tahtada önce el yazısı ile sonra matbu hali ile her iki lehçedeki farklılıklar, yanına ya yıldız konularak

Etkin bir dil öğretimi için öğrencilerin Türkmen Türkçesinin yazıldığı tüm alfabelerdeki metinleri okuyabilmeleri gerekir.

ya da farklı renkler ile işaretlenerek gösterilebilir. Örneğin, Söyegov ve Ärnazarov, yeni yazdıkları Türkmençe gramer kitabında, g sesinin dört farklı kullanım değeri olduğundan bahseder. Türkmen alfabesinde h sesi, Türkiye Türkçesindeki h sesine benzemektedir. Ancak h sesinin sadece hırıltılı olanı son hecede kullanılır, normal h sesi başta kullanılır ve söz içinde her ikisi de kullanılır. Aynı durum, açık e için de geçerlidir.

Türkiye Türkçesinden farklı olan ve hiç karşılığı olmayan harfler de daha farklı işaretlerle gösterilmelidir. Alfabedeki ses özellikleri anlatılırken, asli ve dolaylı uzun ünlüler de anlatılır.

Kimi zaman Türkiye Türkçesinde yapılacak çalışmalarda, Türkiye Türkçesine transkripsiyon yapılırken Türkmen-Kiril alfabesini Türkmen-Latin alfabesine tercih etme gerekliliği ortaya çıkabilir. Buna rağmen güncel Türkmen alfabesine göre hareket etmenin esas olduğu ortadadır. Telaffuz ile ilgili olarak ise fonetik alfabeye başvurulabilir.

DİL ÖĞRETİM YÖNTEMLERİ

Türkiye’de yabancı dil öğretimi çok eskilerden yapılıyor olsa da esas itibarıyla 70’lerden bu yana daha sistematik hale gelmiştir. Yabancı dil öğretimi için geliştiren yöntemlerde hedef dil, çoğunlukla öğrenenin ana dilinden başka bir dil ailesinden gelen dillerdir. Günümüzde, yabancı dil öğretim metodlarını kullanarak Türkmen Türkçesinin öğretilmesi bakış açısı da yaygın olsa da Türkmen Türkçesinin, anadili Anadolu Türkçesi ya da başka bir Türk lehçesi olan kişilere öğretiminde ise yabancı dil öğretim metodlarını bire bir uygulamak mümkün değildir.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları eğitimi ve öğretimi, yabancı dil eğitimi ve öğretiminden tamamen farklı bir biçimde ele alınmalıdır. Çünkü tamamen farklı bir dil ailesinden bir dilin öğretimi ile öğrencinin ana diline çok yakın, aynı söz dizimi yapısına sahip, ses ve şekil bilgisi özellikleri neredeyse aynı olan, sadece söz varlığı bakımından biraz farklılaşmış akraba dillerin öğretimi aynı olamaz. Bu yüzden akraba dillere mahsus özel yöntemler uygulanması gere-

Tamamen farklı bir dil ailesinden bir dilin öğretimi ile öğrencinin ana diline çok yakın, sadece söz varlığı bakımından biraz farklılaşmış akraba dillerin öğretimi aynı olamaz.

kir. Hele ki birbirlerine çok yakın lehçeler olan Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi gibi Oğuz grubu lehçeleri için mutlaka ayrı bir yöntem belirlenmelidir.

Burada Türkmen Türkçesinin öğretiminde, özellikle Ferdinand de Saussure'ün modern dil bilime getirdiği langue ve parole ayırımı parale-

Türkiye'de Türkmen Türkçesini bir akraba dil olarak öğretirken söz varlığı ortak olsa da lehçelerin benzeşen yanlarından çok ayrışan yanlarından ve tipolojik çalışmalardan hareket etmek gerekmektedir.

linde, 1950'lerden sonra Chomsky'nin üretici dönüşümlü gramerinde ortaya koyduğu competence/performance ayırımı, yani dil edinimi ve kullanımı arasındaki farklar dikkatimizi çekmektedir. Buna yönelik, dilin yazılı ve sözlü metinlerdeki kullanımı itibarıyla lehçenin ortaya konması çok daha uygun olacaktır. Türkiye'de Türkmen Türkçesini bir akraba dil olarak öğretirken söz varlığı ortak olsa da lehçelerin benzeşen yanlarından çok ayrışan yanlarından ve tipolojik çalışmalardan hareket etmek gerekmektedir.

Yabancı dil öğretiminde olduğu gibi lehçe öğretiminde de birden fazla yöntem etkin olarak aynı anda kullanılabilir. Türkmen Türkçesi öğretiminde günümüzde uygulanan en yaygın yöntem, dil bilgisi konularının tespit edilerek edebî metinler üzerinden işlenmesi şeklindedir.

Bir dilbilgisi konusu ya da olayı anlatılırken bu konunun yoğun olarak bulunduğu metinlerin o derste kullanılması gerekir. Bu metinlerin tespit edilip konular ile paralel bir şekilde verilmesi gerekir.

Etkin bir ders işleyişi için her şeyden önce öğretim üyesinin hazırlıklı olması elzemdir. Örneğin, sıfatlar anlatılırken öğrenciye önce Türkmen Türkçesinde bir açıklama yapılarak bu konuya hazırlık yapılır. Sonra, bir de Türkiye Türkçesinde aynı konu anlatılır.

Tek başına sözlü olarak ders anlatmak elbette yeterli olmaz. Öğrencilerin dikkatini çekecek, onların aktif olarak katılımını sağlayacak uygulamalar yaptırmak da çok önemlidir. Basitten karmaşığa doğru metinleri powerpoint ile sunma ve sıfatları çıkartma öğrenmede oldukça etkili olacaktır. Örneğin öğrencilerden, ellerindeki metinden sıfatları çıkartarak yazdırmak yöntemiyle öğrencinin derse etkin katılımı sağlanabilir.

Görsel yoldan dil öğrenimi, kavramsal yollarla dil öğreniminden daha

doğrudan ve etkili olmaktadır. Bunlardan biri, saat yöntemidir. Mesele, saatin merkezine kitap sözcüğü koyularak öğrencilere iyelik ekleri, teklik ve çokluk hâlleri ile anlatılır. Bunun gibi basit ve görsellerden yararlanılan yöntemler ile öğrencinin ilgisi çekilerek konu anlatılabilir.

Türkmen Türkçesi öğretiminde kullanılmak üzere bir Dil Öğretim ve Öğrenim Parkı (DÖP) oluşturulabilir. Bu parka giren öğrenciler çevrimiçi olarak da istediği konular hakkında bilgi sahibi olabilmeli, elektronik dersleri takip edebilmelidir. Dil parkları bünyesinde, dil saati, dil pusulası, dil şeceresi gibi yöntemler yoluyla bütün gramer konuları öğrencilere verilebilir. Konuşma materyalleri, görsel ve işitsel malzemeler toplu bir şekilde öğrencinin ulaşabileceği bir yerde sunulabilir.

Türk lehçelerinde yapıları itibarıyla kök ve ekler olarak şecere şeklinde tüm konular öğretilir.

Yabancı dil öğretimi yöntemlerinden bir tanesi işitsel-dilsel (odyo-lingual) yöntemdir. Görsel ve işitsel malzemenin kullanılması, yazılı malzemenin kullanılması kadar önemlidir. Profesyonel bir ekip tarafından üniteler çerçevesinde hazırlanan konular, standart Türkmen Türkçesi konuşurlarının seslendirdiği kalıp sözlerden oluşan videolar öğrencilere dinletilerek lehçe öğretilir. Seslendirme için TRT'nin de desteği alınabilir. Hem görsel hem işitsel kaynakların, hem de metinlerin çevrimiçi bir platforma aktarılması, bilgisayarlı çeviri açısından önemlidir. Dilin gramerine dair ayrıntılı formülasyonların çıkarılarak bilgisayar ortamına aktarılması da çok yararlı olacaktır.

Lehçe öğretiminde söz varlığı ile ilgili metotlar da göz önünde bulundurulmaktadır. Günlük konuşma için yeterli olacak ve sık kullanılan iki ya da üç bin kelimedenden oluşan sözcük listesi ünitelere yayılarak öğrenciye verilebilir.

Kültürel birikim, görsellerle birlikte dijital ortama taşınarak Türkmenlerin millî hazine tabanı oluşturulmalıdır. Kültür aktarımı için Türkmenistan'da yapılan çekimler ile giyim kuşam, günlük hayat, ekonomik hayat, ölüm ve doğum gibi ritüeller bir sahne içerisinde kaydedilmelidir. Türkmenistan'da çıkan Bilim ve Garagum dergileri, Türkmen Dili gazetesi, Edebiyat ve Sungat gazeteleri de dil öğretiminde yardımcı

Görsel yoldan dil öğrenimi, kavramsal yollarla dil öğreniminden daha doğrudan ve etkili olmaktadır.

Günlük konuşma için yeterli olacak ve sık kullanılan iki ya da üç bin kelimededen oluşan sözcük listesi ünitelere yayılarak öğrenciye verilebilir.

ders materyali olarak kullanılabilir. Türkmen Türkçesi alanındaki bütün çalışmalar, makaleler, kitaplar, tezler bir araya getirilerek internet ortamına derli toplu bir şekilde yüklenmelidir. Öğrencilere anlatılan konular da kaydedilip sisteme aktarılabilir.

Telaffuz öğreniminde, eklenme sonucu ortaya çıkan uzunluklar anlatılırken önce isimler, sonra fiiller anlatılır. Sonra da ekin kendisinde olan uzunluklardan bahsederek öğrencinin bunları kendi arasında sınıflandırması ve tanıması sağlanır. Kısa ve uzun ünlülü seslerin telaffuzları ve yazıdaki durumları verildikten sonra genel olarak ses olayları konusu anlatılıp şekil bilgisine geçilebilir.

Dil öğreniminde karşılaştırmalı yöntem de sıklıkla kullanılır. Farklı lehçelerdeki ses ve şekil yapılarını ortaya koyup bunları birbiriyle kıyaslayarak ses bilgisi açısından doğrular ve yanlışlar ortaya konur.

İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

İyi uygulamalar, elde kapsamlı sözlüklerin, iyi öğretim malzemelerinin ve gramerlerin bulunması ile yakından ilişkilidir.

Telaffuz konusunda uygulamada olan, Türkmencede bir ilk niteliği taşıyan bir sesli sözlük mevcuttur. TRT tarafından hazırlanan bu sözlükte büyük oranda, TDK'nın hazırladığı Türk Lehçeleri Sözlüğü'nden faydalanılmış, biraz da güncel kelimeler eklenmiştir. Yaklaşık dört bin kelime seslendirilmiştir. Lehceler.com adresinden ulaşılan bu sözlükte kelimelerin hem yazılışı hem de telaffuzu bulunmaktadır. Sözcüklerin telaffuzu konusunda bu sesli sözlükten yararlanılabilir. Parantez içinde telaffuzlarının verildiği Düşündürişli Türkmen Sözlüğü'nü kullanmaları için yönlendirilebilir.

TRT'deki haberleri, basın özetlerini, Türkiye'nin tarihi, siyaseti, dış politikası, kültürü ile ilgili programları Türkiye Türkçesinden Türkmenceye aktararak izleyicilere, dinleyicilere ulaşmak dil öğretiminde önemlidir.

Türkmenistan'da 2016'da yayımlanan iki ciltlik Türkmen Dilinin Açık-

lamalı Sözlüğü ile Türkmen Türkçesinin uzman standart tür konuşurları tarafından oluşturulan sesli uygulamalı malzemenin temini, geliştirilen proje için önem taşımaktadır.

Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nün hazırladığı bir sözlük veri tabanı vardır. Bu veri tabanı pauctle.com adresinde mevcuttur. Burada sözcüklerin Rusçalarına da ulaşmak mümkündür. Verilen kelimelerin edebî metinlerde, söz varlığı içerisindeki yerlerini gösterecek şekilde bolca materyal de sunulmaktadır. Sadece kelime olarak değil, söz dizimi ve cümle açısından da sözcüklerin verildiği görülmektedir. Türkçe arama yapıldığında pek çok sözcüğe rastlanmamaktadır. Tıpkı Türk Dil Kurumunun Ahmet Yesevi Üniversitesi veri tabanında hazırlanmış olduğu Türk lehçeleri sözlüğündeki gibi sınırlı sayıda bir kelime hazinesinin olduğunu görülmektedir.

Pamukkale Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nün sözlük veri tabanındaki sistemde, bulunamayan sözcüklerin kaç defa arandığı da gösterilmektedir. Bu, kelimelerin kullanım sıklığını ve bunlara ne kadar müracaat edildiğini, bu kelimelere ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermesi açısından önemli bir veridir. Bu sözlüklerin orijinal ve özgün yanı, sözcüklerin Rusçadaki kullanımlarına, Kiril harfleri ile yazılışlarına ve parantez içinde telaffuzlarına da yer vermiş olmasıdır. Bu nedenlerle bu sözlükler, özellikle dil öğretmenleri için oldukça iyi birer araçtır.

Sesli materyal olarak Ankara Üniversitesi'nde kullanılan ve Türkmenistan'dan getirilen elliye yakın Türkmen radyo oyunu bulunmaktadır. Bunlar arasında yarım saat, kırk beş dakikaya kadar sürenleri vardır. Bu radyo oyunlarını usta Türkmen spikerler seslendirmektedir. Bu oyunlarda, destanlardan bölümler de mevcuttur. Okuma-anlama derslerinde, öğrencilerden bu oyunları dinleyip anlatması ve yazıya dökmesi istenir. Öğrencilerden bu metinleri okuması beklenir. Bazen de dram örnekleri verilerek sesli okuma-anlamaya yönelik çalışmalar yaptırılmaktadır.

Mevcut çalışmaların yanısıra çevrimiçi iyi uygulama örneklerinden bir diğeri ise TRT Türkmen'in trtturkmen.com sayfasında bulunan görsel

İyi uygulamalar, elde kapsamlı sözlüklerin, iyi öğretim malzemelerinin ve gramerlerin bulunması ile yakından ilişkilidir.

Sesli materyal olarak Ankara Üniversitesi'nde kullanılan ve Türkmenistan'dan getirilen elliye yakın Türkmen radyo oyunu bulunmaktadır.

ve işitsel malzemelerdir. İyi örnek uygulama olarak bu siteden haberler işlenebilir. Ülkenin gündemi ile ilgili çok önemli bir haberi, öğrenci Türkiye Türkçesinde zaten duymuş olacağından derste Türkmen Türkçesinde okuduğunda içerik tanıdık gelecek ve öğrenme daha da kolaylaşacaktır. Öğrenciler, Altyn Asyr sayfasından da tüm yayınları takip edebilir, Türkmen TV uygulamasını indirebilir. Bu malzemeler, Türkmen Türkçesi öğretimi yapan akademisyenlerin kendi hazırladığı malzemelerin yanısıra kullanılabilir.

Dil öğretmeye yönelik metodik bir gramer kitabı bulunmamaktadır. Hazırlanan gramer kitapları genellikle araştırmacılara yönelik olduğundan, yani öğrenciye dil öğretmekten ziyade, zaten dili iyi bilen kişilerin o dille ilgili bilgilerini arttırmak amacıyla gittüğünden, dil öğrenen öğrencilerimiz için yeterli olmamaktadır. Bu gramer kitaplarında genellikle uzman seviyesinde bilgiler verilirken gramer konularına örnek cümleler verilmez. Son zamanlarda hazırlanan gramer kitaplarına baktığımızda bu durum biraz değişmiştir. Örneğin, Doç. Dr. Hüseyin Yıldırım'ın Türkmen Türkçesi dil bilgisi kitabını metinlerle ve örnek cümlelerle zenginleştirmiştir. Sorulu-cevaplı, öğrencinin de kullanabileceği bir kitaptır.

Gramer kitapları genellikle araştırmacılara yönelik olduğundan, yani öğrenciye dil öğretmekten ziyade, zaten dili iyi bilen kişilerin o dille ilgili bilgilerini arttırmak amacıyla gittüğünden, dil öğrenen öğrencilerimiz için yeterli olmamaktadır.

Türkmenistan'da Sovyet sonrası dil yapısı çok değiştiğinden yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesi için yapılan bazı çalışmalar da birkaç iyi uygulama örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, helikopter anlamındaki Rusça vertalyot kelimesi için Türkmen Türkçesinde dikuçar denmiş ve bu kelime dile yerleşmiştir. Kelimeler, dikuçarda olduğu gibi bir mantık çerçevesinde kurulduğunda yerleşme ihtimali yüksektir. Örneğin, anahtar ne iş yapar? açar; uçak ne yapar? uçar gibi kafiyeli ya da aşgazan (mide) örneğindeki gibi birleştirme yolu ile oluşturulan, bir benzerlik ifade eden ya da zihinde bir resim canlandıran örnekler de Türkçeleştirme için elverişli olabilmektedir.

Ses bilgisi öğretilirken açık e, nazal n, asli uzunluklar, ikincil uzunluklar hakkında bilgi verilmesi, bu-

nun da listeleme yöntemiyle yapılması gerekir. Bir iyi uygulama örneği, ilk olarak Türkmen Türkçesi'ndeki asli uzunluğa sahip olan bütün sözcüklerin, ardından ikincil uzunlukların, bunların da sözcüğün ve ekin birleşmesinden ortaya çıkanlar ve ekin kendisinde bulunan ikincil uzunluklar olarak ayrılarak verilmesidir. Öğrenciyi en çok zorda bırakan meselelerden biri, okuduğu gramer kitaplarında yahut Türkmençe metinlerde uzunlukların yazıda gösterilmemesi ve öğrencinin bunu hem seslendirirken hem de yazarken sıkıntı yaşamasıdır. Dolaylı ve dolaysız uzunlukların öğretilmesinde de bir iyi uygulama örneği olarak derste sözcükteki uzunluğu imlemek için iki nokta koymaya özendirilmesi verilebilir. Sesli materyallerin şekil bilgisi öğretimiyle uyumlu bir biçimde öğrenim sürecine mutlaka katılması gerekir.

Öğrenciyi en çok zorda bırakan meselelerden biri, okuduğu gramer kitaplarında yahut Türkmençe metinlerde uzunlukların yazıda gösterilmemesi ve öğrencinin bunu hem seslendirirken hem de yazarken sıkıntı yaşamasıdır.

Bazı telaffuz farklılıkları öğrencilere hazır listeler halinde sözcüklerin verilmesiyle de öğretilir. Örneğin, süýt 'süt', düýp 'dip', güýz 'güz', düýn 'dün' vb. sözcüklerde olduğu gibi sözcükte eğer dar u,ü ünlülerinden biri varsa, sözcük mutlaka hem yarı ünlü hem yarı ünsüz y'li bir şekilde öğretilir. u ünsüzünün geldiği kelimelerde ise çift dudak ünsüzü v gelir. Bu örneklerin sayısı sınırlı olduğu için listeler oluşturularak kullanılabilir.

Öğrenciler genel olarak İngilizceye aşina olduğu için, bazı İngilizce kalıp ifadeler Türkiye'de Türkmen Türkçesini öğrenen bir kişinin karşılaştığı muhtemel problemleri açıklamak için örnek olarak kullanılabilir. Örneğin, -añkyrlamak, -eñkirlemek ekinin İngilizcedeki karşılığının "just about to" olduğu söylenebilir. Öğrenci, İngilizceden dolayımla bu ekin '-mek üzere' anlamına geldiğini akılda tutabilir. Öğreticiler, Türkmen Türkçesindeki kalıp ifadeleri öğrencilere açıklarken bu ifadelerin İngilizce dilbilgisel yapılarıdaki karşılıklarını kullanabilirler.

ÖNERİLER

Yabancı dil öğretiminde de kullanılan yöntemlerden biri dilbilgisi ya da sözcük bilgisi öğretilirken tematik olarak sınıflandırılmış metin ve materyallerden yararlanılmasıdır. Belirli konularda, başlıklar altında tasnif edilen metinlerle öğrenciye dil öğretilir. Mesela tanışma/kendini tanıma, mevsimler hakkında, ya da zaman kavramlarını ifade etme gibi temalar altında kısa metinler mevcut kaynaklardan faydalanılarak seçilip toplanabilir ya da oluşturulabilir ve bilgisayar ortamına aktarılabilir.

Yabancı dil öğretiminde de kullanılan yöntemlerden biri dilbilgisi ya da sözcük bilgisi öğretilirken tematik olarak sınıflandırılmış metin ve materyallerden yararlanılmasıdır.

Öğrencilerin okuma konusundaki eksikliklerini gidermek için romanlar faydalı olacaktır. Son dönemlerde yayımlananlar da dâhil olmak üzere pdf formatlarda Türkmen romanları vardır. Gramer konuları, internet ortamına aktarılmış Türkmen romanlarından, hikâyelerinden faydalanılarak öğrenciye verilebilir. Bu romanları okumak, kültür aktarımında da faydalı olacaktır. Mesela, aile içinde, evlilik sürecinde ya da bir evlilik kutlamasında nasıl bir sohbet geçtiği Türkmen romanlarında geniş olarak işlenmiştir. Her Türkmen romanında buna benzer unsurlar bulunur.

Lehçe öğretiminde standart türde kullanılan kalıplar önemlidir. Türk söz varlığı araştırmalarında, kalıp sözler ve kalıplaşmış sözler ayrılmıştır. Kalıp sözler, olaylar karşısında söylenmesi âdet hâline gelmiş durumları ifade eden sözlerdir. Bu konuda, Türkmen Sözleşsiniň Altyn Sözlügi adında kısa bir kaynak vardır ama bunun genişletilmesi gerekmektedir. Mesela “tohumuň miňlesin, duşmanyň iňlesin” sözü Türkmen romanlarında geçer. Bu kalıp ifadeler, kalıp sözlerin kullanım amaçları, kullanım yerleri ile ilgili bir metin külliyyatının oluşturulması gereklidir.

Anlaşma için kalıp sözler çok önemli olduğu için, bu kalıp sözlerin toplandığı bir kitap çıkarılabilir. Alkışlar, kargışları da bir yerde toplamak gereklidir. Bunların hepsini toparlamak için külliyyatın yanı sıra kişilerden faydalanılması yerinde olacaktır. Kanuni'nin “Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” veya Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin girişinde yazan “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” gibi belirli tarihî şahsiyetler

ya da belirli tarihî kahramanlar tarafından söylenmiş ya da zaman içerisinde söyleyeni unutulmuş veya Mahdumkulu'ndan günümüze kadar eserlerinde sözün daha ön planda olduğu birçok Türkmen yazarın sözlerinin derlenip toplanması faydalı olacaktır. Bir romanda “Allah rahmet eylesin.”, başka bir romanda “Başınız sağ olsun.” vb. kalıplar geçebilir.

Çevrimiçi tercüme imkanlarının artması nedeniyle basılı sözlükler artık eskisi kadar kullanılmamaktadır. Dijital sözlüklerin ise daha revaçta olduğu gözlenmektedir. Azerdict.com adlı Azerbaycan Türkçesi-İngilizce online sözlükte, Türk Dil Kurumunun online sözlüğü gibi kelimelerin anlamları tanık cümlelerle çok geniş şekilde verilmiştir. Türkmen Türkçesinde maalesef böyle bir uygulama mevcut değildir.

Gazi Üniversitesinin hazırladığı “Türk Edebiyatı Bağlı Dizin ve İşlevsel Sözlük” (TEBDİZ) projesi klasikten moderne edebi metinlerin bağli dizin ve işlevsel sözlüğünü oluşturmayı amaçlayan geniş kapsamlı çevrimiçi bir çalışmadır. Gazi Üniversitesinde bir sözlük çalıştayı yapılmış, Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoy'un ve Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu'nun da içinde olduğu, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un başkanlık ettiği bu Çalıştay'da başta Anadolu-Osmanlı olmak üzere Azeri, Eski Uygur, Çağatay, Harezmi-Kıpçak, Karahanlı lehçeleri ile ilgili ciddi ölçüde veri toplanmıştır. Edebi eserlerin eklenmesiyle sürekli güncellenen bu programda sisteme bir kelime girildiğinde, kelimenin tarihsel gelişimi, ekleri, geçtiği yerler ve zamanlar, geçtiği türler ve şekiller detaylı bir şekilde sunulur. Türkmen Türkçesinin millî korpusu, söz varlığı örnekleri ve kaynaklarıyla ekip hâlinde bir araya gelinerek ve sürekli güncellenebilecek bir kaynak olarak hazırlanmalıdır.

Türkmen Türkçesinin daha önce bir seçenek olarak bulunmadığı Google Translate sayfasından da günümüzde etkin bir şekilde faydalanılabilir. Google

*Türkmen
Türkçesinin millî
korpusu, söz
varlığı örnekleri ve
kaynaklarıyla ekip
hâlinde bir araya
gelinerek ve sürekli
güncellenebilecek
bir kaynak olarak
hazırlanmalıdır.*

*Türkmen Türkçesinin
öğretilmesi için
araştırmacı ve
öğreticilerin bir
araya gelerek
Türkmenistan'da
basılan Türkmen
Dilini Okatmagyn
Metodikasy'na benzer
bir dil öğretimi
kitabı hazırlamaları
gereklidir.*

Translate’te kimi diller için bulunan seslendirme seçeneğinin tüm Türk lehçeleri ve Türkmen Türkçesi için de getirilmesi için başvurular yapılabilir.

Dildeki sözcük sıklığının tespit edilmesi, o sıklığa göre metinler hazırlanması ve o metinden seçilecek sözcüklerin telaffuzunun seslendirilmesi için anadili Türkmen Türkçesi olan kişiler tarafından yapılarak öğrencinin kullanımına açılmalıdır. Türkmençe, yazıldığı gibi konuşulan bir dil olmadığı için duyarak öğrenme ve canlı dil ortamında bulunma daha da önem kazanmaktadır.

Türkmen Türkçesinin öğretilmesi için araştırmacı ve öğreticilerin bir araya gelerek Türkmenistan’da basılan *Türkmen Dilini Okatmagyn Metodikasy*’na benzer bir dil öğretimi kitabı hazırlamaları gereklidir. 1894’ten itibaren yazılan ilk gramerden başlayarak Türkmen Türkçesi ile ilgili bütün akademik kaynakların derlenerek erişime açılması

da önemlidir. Türkmen Devlet Üniversitesi’nde 1960’tan itibaren bugüne kadar Azimov, Hydyrov, Çaryýarov, Begenjov gibi az sayıdaki büyük Türkologların hazırladığı gramer kitapları ve Rus Türkologların hazırladıkları bütün gramer çalışmalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve özelliklerinin ortaya konması gerekir. Türkmen Türkçesi ile ilgili savunulmuş tezler ve makaleler de dâhil olmak üzere bütün akademik çalışmaların, bu konu ile uğraşan diğer kişilere bildirilmesi için bir ağ oluşturulmalı, fikir alış verişi yapılması için bir platform kurulmalıdır. İlgili literatürdeki bütün kaynakların bibliyografyası da güncellenmelidir. Böylelikle geçmiş bilgi birikimine dayanan, ortak görüşü yansıtan ve özellikle dil öğretimine yönelik bir Türkmen Türkçesi Grameri kitabı hazırlanabilir.

Türkmen Türkçesi ile ilgili savunulmuş tezler ve makaleler de dâhil olmak üzere bütün akademik çalışmaların, bu konu ile uğraşan diğer kişilere bildirilmesi için bir ağ oluşturulmalı, fikir alış verişi yapılması için bir platform kurulmalıdır.

Türk dillerinde yabancı kökenli sözcüklerin yerine türetme, birleştirme ve mevcut ögeye benzetilerek yeni öğelerin ortaya konması gibi yöntemlerle dilde zenginleşme yapılabilir. Bunun için Türkçe kökenli kelimelerin bulunduğu çok iyi bir sözlük ve Türkçe eklerle ilgili kapsamlı bir çalışmanın ortaya konması da bu türetmelere bir katkı sağlayacaktır.

Hem haber metni olarak hem de hukuk, tıp, ekonomi, vb. alanlarda yazılı belgelerden önemli bir külliyat oluşmuştur. Türkmen millî mirasına dair de uygulamaları ile birlikte çok sayıda malzeme vardır. Bu tarz materyallerin, çevrimiçi veri tabanına aktarılırken uygun bir dil kodlaması kullanıldığında istenen alfabelerde yayınlanabilmesi mümkündür. Latin ya da Kiril harfleriyle yapılan bir aramada arka planda harf çevirisi yapılarak gelen sonuç da tercihe göre isterse Kiril ile isterse Latin alfabesi ile gösterilebilir. Bu türlü çevrimiçi transkripsiyon yöntemleri de alfabe öğretiminde kullanılabilir.

Genel olarak Türk dillerinin, özelde Türkmen Türkçesinin öğretilmesinde ihtiyaç duyulan bir başka uygulama ise fonetik laboratuvarlardır. İnsan konuşmasının akustik ve fizyolojik özelliklerini değişik cihazlar aracılığı ile incelenebilmesine olanak sağlayan bu laboratuvarlarda dilin telaffuzuna ilişkin bilimsel çalışmalar yapılarak akraba diller arasında ses değişiklikleri sistemli bir biçimde tespit edilebilir. Örneğin, Türkmenistan'da experimental (deneysel) fonetikle ilgili çok iyi çalışmaları olan yurt dışında da tanınmış çok önemli isimlerden birisi olan Sapar Kürenov'un kine benzer çalışmalar yapılabilecek laboratuvarlar kurulabilir. Dil laboratuvarlarında elde edilen bilimsel bulguların ışığında hazırlanan sesli materyaller dil öğretiminde kullanılabilir.

Dil laboratuvarlarda elde edilen bilimsel bulguların ışığında hazırlanan sesli materyaller dil öğretiminde kullanılabilir.

